

תוכניתו של פיקטי לחלוקה מחדש של העושר

נועם מגור

הכלכלן תומא פיקטי הפך לאחד הקולות הבולטים בשיח הציבורי כשהתפרסם ספרו "הון במאה ה-21", הבוחן את התנודות הדרסטיות באי-שוויון הכלכלי במערב במאתיים השנים האחרונות. ספרו החדש, "הון ואידיאולוגיה", מציג חקירה רבת-תחומית שנועדה להסביר את המגמות הללו. הוא מראה שאת הפערים האדירים בעושר יצרו סדרים פוליטיים שהגדרותיהם לזכויות הקניין הפרטי אפשרו לבעלי הון לנכס נתחים גדלים והולכים מעוגת העושר. פיקטי מנתח את הסדר הפוליטי שבו מעוג האי-שוויון בתקופתנו וקורא לרפורמות שיחלקו מחדש את העושר, ובהן מס על נכסי עשירים שיממן לכל אזרח בגיל 25 "ירוש" מהמדינה שתאפשר לו לבנות את חייו, והבטחת הכנסה שגובהה כ-60% מההכנסה הממוצעת

אפריל 2020

ה אריסטוקרט הצרפתי אלקסיס דה-טוקוויל זכור בעיקר בשל אבחנותיו המלומדות על טיב הדמוקרטיה בארצות הברית הצעירה של ראשית המאה התשע-עשרה. אולם ב-1843 הוא הקדיש את תשומת ליבו גם לסוגיה שונה בתכלית, שננעה לשחרור העבדים במושבות שבאיים הקריביים. מאות אלפי העבדים בסנט דומינג (Saint Domingue), היהלום שבכתר האימפריה הצרפתית באותה תקופה, מרדו והכריזו ב-1804 על עצמאות הרפובליקה של האיטי. כדי להבטיח את עתידה של האומה החדשה כל שנותר היה לסכם את תנאי ההיפרדות מהאימפריה. בתמורה למחויבות צרפתית שלא לפלוש לאי ולכבד את ריבונותו, הסכימה האיטי לפצות את בעלי העבדים שנושלו מ"רכושם" בסכום של 150 מיליון פרנקים. כדי לממן את הפיצויים נאלצה האיטי ללוות סכום עתק ולעמוד במשך עשרות שנים – עד לשנת 1950 – בתשלומים שערכם כ-5% מכלל ההכנסות השנתיות של האי. לאורך יותר ממאה, צאצאי העבדים שנחטפו מאפריקה והובאו אל האי ברבבותיהם הפרישו חלק ניכר מהכנסותיהם לטובת אותה אומה נאורה ששעבדה אותם וביצעה בהם הלכה למעשה רצח עם.

כאשר נידון הנושא, דה-טוקוויל ואנשי ציבור אחרים בצרפת הביעו תמיכה גורפת בהסדר תשלום הפיצויים בטענה שהוא יהיה "הוגן לכל הצדדים"; לא זו בלבד שההסכם יפצה את בעלי העבדים על גזל רכושם וישיב על כנו את הסדר החברתי שהתערער בזמן המרד – הוא גם יטפח בקרב האוכלוסייה המשוחררת את מוסר העבודה שיהיה נחוץ לה עתה כדי לשרוד כבני חורין. את השוט שכפה עליהם משמעת כשהיו עבדים יחליף עכשיו אמצעי סמוי יותר אולם יעיל לא פחות: הסדר לפירעון חוב, שיחייב אותם לחזור למטעי הסוכר ולהגדיל את הייצוא מהאי.

ההסדר השית על האיטי מכשולים כלכליים עצומים. האי הקריבי ההולך ומתרושש עזר לבסס את כוחה של מערכת הבנקאות הצרפתית. ההסדר העמיק את האי-שוויון גם בתוך צרפת עצמה, מכיוון שההכנסות מהריבית על אגרות החוב שהונפקו למטרה זו, ומנכסים אחרים רבים ברחבי העולם, זרמו לכיסיהם של שכבה קטנה של עשירים פריזאים. כך סייע רכוש מתקופת העבדות בבנייתה של צרפת בעשורים של אחרי המהפכה, וחשוב לא פחות – הוא גם סייע לקבע את עקרון זכות הקניין ככלל בל יעבור וכבסיס האידיאולוגי והפוליטי של הסדר החברתי המודרני.

האפיזודה ההיסטורית ודבריו של דה-טוקוויל, שאולי נשכחו במערב אבל חרותים היטב עד היום בתודעתם של תושבי האיטי, נידונים באריכות בהון ואידיאולוגיה (*Capital and Ideology*), ספרו החדש של אינטלקטואל צרפתי אחר, הכלכלן תומא פיקטי, שנחשב לאחד החוקרים המובילים בעולם בסוגיית האי-שוויון הכלכלי.

ספרו הקודם של פיקטי, רב המכר הון במאה ה-21 (*Capital in the Twenty-First Century*) שפורסם בשנת 2013, הפך אותו לאחד הקולות הבולטים בשיח הציבורי שאחרי המשבר הגלובלי של 2008, כאשר תנועות מחאה ברחבי העולם קראו תיגר על הסדר הניאו-ליברלי. הספר התבסס ברובו על נתונים לגבי דפוסים של אי-שוויון כלכלי בעולם המערבי, נתונים היסטוריים שפיקטי וקבוצת חוקרים בראשותו אספו ושקללו בעמל רב. בספרו החדש שפורסם לאחרונה, שהוא מעין המשך לספרו הקודם, פיקטי ממציא את עצמו מחדש. מכלכלן אמפירי ששוקד על טבלאות האקסל ומודד את מגמות האי-שוויון במאתיים השנים האחרונות הוא הופך להוגה דעות השופך אור על אותן מגמות היסטוריות. מבלי לנטוש את הבסיס הכלכלי של עבודתו הוא פונה כעת לעסוק בפוליטיקה, היסטוריה, סוציולוגיה ואידיאולוגיה מנקודת מבט גלובלית והשוואתית. התוצאה היא הישג אינטלקטואלי מהמעלה הראשונה. השילוב בין מחקר כמותני מדויק לסקירה היסטורית איכותנית יוצר מחקר רב-תחומי ומציג חשיבה חברתית חדשה, המבקשת לבשר על מותו של העידן הניאו-ליברלי ועל לידתו של עידן חדש.

מגבלות המחקר האמפירי

בהון ואידיאולוגיה פיקטי מתמודד בהצלחה ובאופן מפתיע מעט עם אחת מנקודות החולשה הברורות בספרו הקודם. הון במאה ה-21 היה עבודה כמותנית מרשימה שמיפתה את מגמות האי-שוויון הכלכלי באירופה ובארצות הברית במאתיים השנים האחרונות. בעזרת נתונים היסטוריים כגון החזרי מס, רשימות מלאי של רכוש ודוחות ממשלתיים הצליח פיקטי לחשב כיצד חלוקות העושר

וההכנסה השתנו לאורך זמן. הוא הראה בבירור כי השוויון הכלכלי היחסי ששרר באמצע המאה העשרים, משנות השלושים ועד שנות השמונים – עשורים שעיצבו את החשיבה הכלכלית – היה חריג בראייה היסטורית, והתוצאה הייתה חשיבה כלכלית מוטעית, בעיקר בכל הנוגע להנחות היסוד לגבי כלכלת השוק. חוקרים שפעלו באותה תקופה ניחו למשל שחברות תעשייתיות "מבשילות" לאורך זמן והופכות לשוויוניות יותר. הם גם נטו להמעיט בחשיבותו של אי-שוויון בעושר, כלומר בבעלות על נכסים, לעומת אי-שוויון בהכנסה, ואף המעיטו בחשיבותו של רכוש שעובר בירושה מדור לדור. אבל בטווח היסטורי ארוך יותר, כפי שפיקטי הראה, כלכלת השוק נטתה להוביל דווקא להעמקת האי-שוויון ולא לדעיכתו, מאחר שריכוזי רכוש עברו בהצלחה בין הדורות ומפני שהתשואה על ההון עלתה תמיד על קצב הצמיחה הכלכלית. את העיקרון הזה הוא ביטא בנוסחתו המפורסמת $r > g$: ההחזר על ההון (r) גדול מקצב הצמיחה (g). כך ריכזו בידיהם בעלי ההון, המאיון העליון, חלקים הולכים וגדלים מכלל המשק. מגמה זו אמנם התהפכה לזמן מה לאחר המשבר הכלכלי של שנות השלושים, והדבר אפשר את התרחבותו של מעמד הביניים בארצות רבות, אולם היא שבה ביתר שאת בעידן הגלובליזציה.

תרומתו הגדולה של הון במאה ה-21 הייתה התיאור ההיסטורי המקיף של מגמות האי-שוויון, אך חולשתו הבולטת הייתה היעדרה של מסגרת תיאורטית שתוכל להסביר את אותן מגמות. מדוע המהפכה הצרפתית והתקווה הגדולה לחירות, סולידריות ושוויון הובילו בפועל לפערים כה גדולים בין עשירים ועניים? מדוע המגמה הזאת התהפכה באמצע המאה העשרים? ומדוע השוויון היחסי שבפינה את מקומו לפערים חברתיים מעמיקים בעשורים האחרונים? הנתונים לא עלו בקנה אחד עם התיאוריות הניאו-קלאסיות המקובלות. פיקטי מצא עצמו עומד עם נוסחתו, $r > g$, במבוי סתום. לא היה ברור אם הנוסחה הזאת היא אבחנה אמפירית או גם תחזית לעתיד. כך או אחרת, היא נתפסה כמעין כלל טרנס-היסטורי, והשוויון של אמצע המאה העשרים תואר כאירוע חריג וחד-פעמי שנבע מהרס הרכוש בזמן מלחמות העולם. נוסף על כך, לא היה ברור כיצד הצליחו בעלי ההון לגבור על המכשולים וכיצד הגידול ברווחים עולה על קצב הצמיחה.

ייאמר לזכותו של פיקטי כי הוא הודה שהכלים שעמדו לרשותו ככלכלן אינם מאפשרים לו להסביר את תמונת המצב. את זה, כך טען, יוכל לעשות רק מחקר שישלב תובנות מתחומי מחקר אחרים. אמירה צנועה וכנה כזאת מצידו של כלכלן מוביל סימנה שינוי תודעתי מרשים אחרי עשורים אחדים שבהם כלכלנים התיימרו להסביר כיצד פועל עולם ומלואו, ובכלל זה גם תחומים כגון משפטים, מדעי המדינה וסוציולוגיה.

עושר במאה התשע-עשרה

הספר החדש של פיקטי משקף את ניסיונו להתחקות אחרי השורשים העמוקים של האי-שוויון ולהסתייע לשם כך בתובנות מתחומי מחקר אחרים, בעיקר מחקר היסטורי. התוצאה היא פריצת דרך רעיונית ומתודולוגית: היסטוריה פוליטית שמקיפה את העידן המודרני במבט ממעוף הציפור, ובליבה סוגיית האי-שוויון. פיקטי ממשיך לעשות שימוש נרחב במאגרי נתונים, בגרסה משופרת, מעודכנת וגלובלית יותר, אולם כעת הנתונים המספריים מספקים רק מסגרת נרטיבית והשוואתית המאפשרת

לו להיכנס לעובי הקורה ולנתח את ההקשר ההיסטורי, המבנה החברתי, המדיניות הציבורית והשיח התרבותי שמחוללים בפועל את הפערים הכלכליים. למכלול הגורמים האלה פיקטי קורא "משטר האי-שוויון". כל זה מרחיק את הדיון מעיסוק בשינויים טכנולוגיים או במדדי שוק כגון פריון, צמיחה ותועלת, ושם במקומם את הדגש על הסדר הפוליטי. זהו למעשה הטיעון המרכזי בספר: האי-שוויון החברתי אינו נגזר מהמציאות הכלכלית, כלומר מהשלב ההתפתחותי של המשק, מהשימוש בטכנולוגיה מתקדמת או משיטות ניהול כאלה ואחרות. הוא גם אינו תוצר של מאפיינים אישיים כגון כישרון, יוזמה עסקית או יכולת לראות את הנולד, כפי שנהוג להציג את הדברים בחוגי הכלכלה ובתיאוריות הניאו-קלאסיות הנלמדות בהם. האי-שוויון נגזר בעיקרו ממאבקים בזירה הפוליטית, הקובעים את כללי ההתנהלות בשוק ולכן, בהכרח, גם את אופן החלוקה בו. מדוע קבוצות מסוימות מתעשרות וצוברות הון לאורך זמן? לא מפני שהן ראויות יותר, אלא מפני שהן הצליחו לכתוב את כללי המשחק באופן שהיטיב איתן על חשבון קבוצות אחרות.

פיקטי מדגיש בעיקר את ההיסטוריה הפוליטית של זכויות הקניין, אותן פריבילגיות משפטיות שקבעו מה ייחשב כרכוש שיכול להיות תחת בעלות פרטית ובאיזו מידה בעלי הרכוש יורשו לנכס לעצמם נתחים של המשאבים החברתיים. כאן הוא נסמך במפורש על התפיסה המוסדית של הוגים כמו קרל פולני (Polanyi) ובעקיפין אף קרל מרקס, שהדגישו את היסודות הפוליטיים של הקניין הפרטי. האם אדם יוכל למשל להיות בעלים של אדם אחר? האם יתאפשר לאדם להעביר רכוש שצבר בחייו לדור שאחריו? האם המשטר הנוכחי יכיר בבעלות על נכס שנרכש בעבר (או נלקח בכוח הזרוע)? האם אדם יוכל לנכס משאבי טבע, קרקע או ידע טכנולוגי, והאם תהיה מגבלת זמן על זכות מסוג זה? מהם כללי שוק העבודה שמעצבים את יחסי הכוחות, ובהכרח את חלוקת ההכנסה, שבין בעלי הרכוש והעובדים? מהם התנאים שתחתיהם מתנהל מסחר בין אזורים שונים בכלכלה העולמית – למשל, באיזה מטבע המסחר הזה מתנהל? זכויות הקניין לעולם אינן טבעיות או מובנות מאליהן. הן עומדות בליבו של מאבק מתמיד, ולמעשה חסרות משמעות אם אינן מעוגנות במערכת המשפט. הן שונות מאוד בין חברות ובין תקופות. הן גם משתנות, לעיתים במפתיע, באופן שחושף שוב ושוב את האשליה שחלוקת משאבים כלשהי משקפת איזו אמת אובייקטיבית או סדר טבעי.

את ההיגיון שמנחה את הממשל בעיצוב זכויות הקניין פיקטי מכנה "אידיאולוגיה", בתפיסה שמזכירה את מושג ההגמוניה של התיאורטיקן האיטלקי אנטוניו גרמשי. לשיטתו, אידיאולוגיה אינה רק אוסף אמירות או מחויבות עקרונית לערכים כאלה או אחרים, אלא תפיסת עולם שמגולמת בסדר החברתי – במדיניות (למשל במדיניות המיסוי, דוגמה שפיקטי חוזר אליה שוב ושוב), במשפט, במוסדות ובהתנהלות בפועל. האידיאולוגיה לא רק מבצרת את יחסי הכוחות החברתיים הקיימים באופן שמשרת לרוב את המעמדות החזקים; היא גם משרה על הסדר הקיים את הסברה כי הוא צודק, לגיטימי, ובמידה מסוימת בלתי נמנע, כפי שראינו בדיונים על הפיצויים שהאיטי נאלצה לשלם לצרפת, שבהם הדוברים לא שקלו לרגע את האפשרות שצרפת היא שצריכה לפצות את צאצאי העבדים ולא להפך. באותו אופן, קוראיה של ג'יין אוסטן קיבלו בטבעיות את העובדה שלג'נטלמן אנגלי בן המאה התשע-עשרה – שמעולם לא עבד למחייתו, אבל מחזיק בנכסים מניבים כגון נדל"ן, מניות ומטעי עבדים – יש הכנסה שנתית של 4,000 לירות שטרלינג, סכום שגודלו פי מאה מההכנסה הממוצעת באנגליה באותה תקופה; ובאותו אופן מתייחסים למיליארדרים בני דורנו שמחזיקים בפטנטים על ידע

טכנולוגי שפותח באמצעות תשתית מדינתית שמימן כלל הציבור. אולם בסופו של דבר, האידיאולוגיה השלטת נסדקת יחד עם הסטטוס קוו. כשהיא מאבדת את יכולתה לספק הסבר מתקבל על הדעת לסדר הקיים, היא מפנה את מקומה לאידיאולוגיה חדשה ואף לסדר חברתי חדש.

באמצעות ההמשגה הזאת פיקטי מאיר באור חדש את היווצרות האי-שוויון ומציג אותה כההליך פוליטי בעליל. במקום להבין את הפערים הכלכליים כתוצר של הדינמיקה הטבעית-כביכול של "השוק" (פערים שאולי מאוזנים במקצת באמצעות תשלומי העברה כגון קצבאות ילדים וקצבאות סעד), ההסתכלות ההיסטורית מגלה את חשיבותה המכרעת של המדיניות הציבורית. לפי תפיסה זו, האי-שוויון אינו תוצאה של תחרות חופשית בזירה הפרטית – שהייתה עשויה להצדיק את חלקם ההולך וגדל של ה"מנצחים" – אלא של מאבקים ציבוריים רבים, לרוב בין אליטות אבל לעיתים גם עם מעמד העובדים, שהתוצאה המצטברת שלהם עיצבה את המציאות החלוקתית.

גישה זו מחייבת את פיקטי לרדת מהאולימפוס המתמטי של התיאוריות הכלכליות ולבחון בדקדוק היסטוריה של משברים פוליטיים וכלכליים, תהליכי קבלת החלטות, עימותים פוליטיים וחילוקי דעות רעיוניים. הוא בוחן למשל את החלטות האספה הלאומית בצרפת, אשר בזמן המהפכה הצרפתית החרימה את רכוש הכנסייה אך נמנעה מנקיטת צעד גורף דומה כלפי האריסטוקרטיה. הוא בוחן הצעות למיסוי פרוגרסיבי על הכנסות ועל ירושות, שעלו לסדר היום בתקופה זו מאחר שהיו מי שסברו (למשל תומס פיין [Paine] או המרקזיז בנז'מן אלאונור לואי דה לקוסט [Lacoste]) שהעברה בין-דורית של רכוש רב אינה עולה בקנה אחד עם הסדר החדש. הוא סוקר את המערכת הפוליטית של מדינות כמו אנגליה ושוודיה, אשר במאה התשע-עשרה נשלטו בעריצות על ידי מיעוט קטן של עשירים שזכו לייצוג גדל ביחס לשווי רכושם. הוא בוחן גם את חשיבותה המכרעת של זרימת ההון העצום מהקולוניות, בין 5% ל-8% מסך ההכנסה השנתית של מדינות כמו צרפת ואנגליה, שנבעה באופן כזה או אחר מעליונותן הצבאית של האימפריות האירופיות. כשאומה כלשהי סירבה לעמוד בתשלומי ריבית גבוהים על החוב הציבורי, כפי שקרה למשל בסין, בטורקיה העות'מאנית או במרוקו, היו כוחות צבא כופים עליה הסדר תשלומים או משתלטים ישירות על מנגנוני המיסוי. פרקים מהתקופה המודרנית, שאמנם ידועים לחוקרים בתחומים שונים, נבחנים כאן מזווית גלובלית שקושרת אותם יחד בתוך נרטיב היסטורי משותף.

המשטר הקנייני שפיקטי מתאר, משטר שקידש את הרכוש הפרטי מעל לכול ואף הגדיר את זכויות הקניין הפרטי באופן רחב במיוחד, הביא לרמות אי-שוויון בלתי נתפסות כמעט בשנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה. תקופת הבל אפוק, אשר בספרות היא מזוהה לרוב עם מסחר חופשי, פריחה כלכלית ושלוש בינלאומי, הייתה למעשה עידן אפל של פערים חברתיים עצומים. צרפת באותה תקופה אהבה לראות עצמה כחברת שוק שוויונית שמורכבת מבעלי רכוש קטנים, בניגוד לבריטניה ולגרמניה; אולם בפועל, מיעוט צרפתי קטן ניכס לעצמו נתח הולך וגדל של הרכוש. חלקו של המאיון העליון בפריז, למשל, גדל מכ-55% מכלל הרכוש בזמן המהפכה ב-1789 לכ-65% עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה. חלקו של העשירון העליון בשלב זה היה כ-88% מכלל הרכוש. ריכוז הון כזה היה בלתי אפשרי תחת הריבונות המבוזרת והמרוכזת שאפיינה את המשטר הישן, בעידן שלפני מדינת הלאום המודרנית. בראשית המאה העשרים באנגליה המצב היה קיצוני אף יותר: שם 250 משפחות – כ-0.001% מכלל האוכלוסייה – שלטו בכחצית מההקרקעות, המאיון העליון ניכס לעצמו כ-70% מכלל

הרכוש, והעשירון העליון שלט בכ-92% מהרכוש. בארצות הברית באותה תקופה, טוען פיקטי, רמות האי-שוויון היו נמוכות יחסית לאירופה: המאיון העליון החזיק "רק" כ-45% מכלל הרכוש, אולם העשירון העליון – כמעט 85% (כיום שיעור זה מתקרב ל-75%, אחרי שצנח לכמעט 60% בשנות השמונים). בקרב המאיון העליון בכל המדינות הללו בלטו בחשיבותם בתקופה זו הנכסים הפיננסיים – מניות ואגרות חוב; אלה היו לחלק הארי מערכם של תיקי השקעות. כלומר, מעמד בעלי ההון הצליח לעדכן את השקעותיו ולהמירן מבעלות על קרקעות ונדל"ן עירוני לבעלות על נכסים תעשייתיים בעולם כולו, וכך היה יכול לשמור על החזרים גבוהים ביחס לשוק. הכלכלות המערביות אמנם צמחו במהירות והפכו למשקים תעשייתיים מתקדמים, אולם השינויים מרחיקי הלכת האלה לא פגעו בכוחן של האליטות העסקיות, ולמעשה חיזקו אותם.

הסדר הפוסט-מלחמתי

תמונת המצב הזאת השתנתה מקצה לקצה בשנות השלושים של המאה העשרים, שהביאו עימן ירידה דרמטית באי-שוויון. פיקטי טוען כי הדבר התרחש כתוצאה ממשבר מבני עמוק בסדר הקיים, שבעצמו היה במידה רבה תוצר של ריכוז משאבים גובר בידי של מיעוט קטן. צבירת ההון הריכוזית הובילה לתחרות בין האימפריות, למתחים חברתיים, למשבר הכלכלי הגדול ולמלחמות העולם. תנועות חברתיות עם תפיסות עולם שוויוניות יותר, שהתפתחו לאורך זמן בצילו של המשטר הקודם, ניצלו את המשבר כדי לברוא סדר פוליטי חברתי חדש. הן שאבו את כוחן מהתגייסות גורפת של המעמדות העובדים, שהיו חמושים בחשיבה סוציאליסטית ואנטי-אימפריאליסטית. מכלול הגורמים האלה אפשר חלוקה מחדש של המשאבים בקרב השכבות הבינוניות והנמוכות.

העלייה בשוויון, כפי שפיקטי מראה, נבעה רק בחלקה מההרס הפיזי של נכסים (בניינים, מפעלים ועוד) במהלך מלחמות העולם. עיקרה נבע מהגדרה מחדש של זכויות הקניין, שצמצמה אותן באופן שבעשורים הקודמים היה נתפס כהפרה בוטה של כללי המשחק. בצרפת ובמדינות נוספות הולאמו הבנקים, מכרות הפחם ותעשיית הרכב. שליטתם של בעלי המניות בתאגידים דוללה לטובת נציגי עובדים ונציגים מהסקטור הציבורי. רגולציה בתחומים שונים, למשל פיקוח על שכר דירה וקידום זכויות הדיירים, הגבילה גם היא את יכולתם של בעלי נכסים לחלוב רווחים מרכושם. למשטרים החדשים היו השלכות כבירות גם בזירה הבינלאומית. ברית המועצות ערערה את יסודות המשטר הקודם כבר ב-1917 כשהחליטה להתכחש לחוב הציבורי שירשה מהצאר, בצעד שהיכה את עולם הבנקאות בתדהמה. שנים לאחר מכן, מדינות שהשתחררו משלטון קולוניאליסטי הלאימו נכסים שהיו בבעלות פרטית. את תעלת סואץ, למשל, שהייתה רכושם של משקיעים צרפתים ובריטים, הלאים נאצר ב-1956. אנגליה וצרפת ניסו להשתמש שוב במדיניות הקולוניאליסטית הישנה ושלחו כוחות צבא לאזור, אולם בלחץ בינלאומי הן נסוגו מדרישותיהן והשלימו עם הסטטוס קוו החדש.

ציבור המשקיעים נאלץ להתרגל למציאות חדשה. אותם משקיעים מימנו את המאמץ המלחמתי בשתי מלחמות העולם, בין השאר באמצעות רכישת אגרות חוב ממשלתיות (לרוב על חשבון הנכסים הפרטיים), אולם בניגוד למאה התשע-עשרה, בתקופה זו הממשלות השתחררו מהמשמעת המוניטרית שאפיינה אותן בעבר. הן נפרדו מהמחויבות לתקן הזהב והדפיסו כסף רב כדי לממן את תשלומי החוב,

וכך נוצרה אינפלציה גבוהה שמוססה את ערכן של אגרות החוב כאילו היו שלג ביום שמש. תקופה זו, שנמשכה משנות השלושים ועד שנות השמונים, אופיינה גם במיסוי גבוה על הון, על הכנסה ועל ירושות. המס השולי על הכנסה הגיע ל-81% בארצות הברית ול-89% באנגליה. המס על ירושות גדולות במדינות הללו היה 75%-72%, בהתאמה. בתנאים החדשים, עשירים מהסוג שאפיין את כלכלת השוק של המאה התשע-עשרה פשוט לא יכלו להתקיים. ההכנסות מהון ירדו משמעותית והיכולת לצבור אותן ולהעבירן מדור לדור נשחקה כמעט לחלוטין. באנגליה, בתהליך שתואר במדויק בסדרה "אחוזת דאונטון" (Downton Abbey), נאלצו בעלי האחוזות הגדולות למכור את אדמתם בתהליך שהחל עם מלחמת העולם הראשונה והגיע לשיאו בשנות השלושים. מתיקי ההשקעות חובקי העולם שאפיינו את סוף המאה התשע-עשרה לא נותרו כמעט זכר.

המשטרים החדשים לא רק שלא האטו את קצב הצמיחה אלא הביאו להאצתה. בתוך כך הם הרחיבו מאוד את ההשקעה בתשתיות מודרניות, בחינוך ובבריאות. מדינות שהתמקדו עד כה בשמירה על זכויותיו של מיעוט קטן של בעלי רכוש, באמצעות שמירה על "חוק וסדר" ועל הסדר העולמי הקולוניאליסטי, הוחלפו במדינות סוציאל-דמוקרטיות שהזרימו את רוב המשאבים לרווחה. מובן שהפערים החברתיים לא נעלמו לחלוטין, אולם הם הצטמצמו מאוד.

עליית השמאל הברמיני

גם היעלמות השוויון היחסי של אמצע המאה העשרים, פיקטי מסביר, לא אירעה מסיבות כלכליות או טכנולוגיות אלא מסיבות פוליטיות. לא היה מדובר בחזרה לרמות טבעיות-כביכול של אי-שוויון, אלא בהתהוות של מציאות חדשה. הכלל $r > g$ מתגלה כאן כאבחנה אמפירית שתקפה בהקשרים מסוימים בלבד. מבחינה זו, פיקטי שולל את הנימה הדטרמיניסטית כמעט שחלחלה לעבודתו בעבר, מאמץ תחתיה חשיבה היסטורית ומראה כיצד אומות שונות המציאו את עצמן מחדש שוב ושוב לאורך זמן; דגש כזה על תמורות היסטוריות מאתגר תפיסות פופולריות בתחום הכלכלה המוסדית המזוהות עם חוקרים כגון דרון אסמוגלו וג'יימס רובינסון (Acemoglu and Robinson), תפיסות המציגות מוסדות מדיניים, מבנים חברתיים ותרבויות לאומיות כמורשת היסטורית בת מאות שנים שאי אפשר כמעט לשנותה.

פיקטי מראה למשל כיצד שוודיה, שהייתה אחת החברות הכי לא-שוויוניות והכי פחות דמוקרטיות באירופה בתחילת המאה העשרים, אורגנה מחדש כאומה סוציאל-דמוקרטית. לעומתה, ארצות הברית – שהייתה שוויונית יותר מהמדינות המתועשות באירופה, גבתה מיסים גבוהים יותר והייתה מהמובילות בתחום החינוך היסודי והגבוה – הפכה מאז שנות השמונים של המאה העשרים לחברה שהפערים בה הם מהגבוהים בעולם המערבי. באנגליה ובצרפת אמנם גובר האי-שוויון, אך הוא רחוק מאוד ממידת האי-שוויון שאפיינה אותן בעבר. משמע, אומות אינן נשלטות על ידי מהות ערטילאית בתודעתן הקולקטיבית: השוודים אינם סוציאל-דמוקרטים במהותם, והאמריקנים אינם קפיטליסטים ניאו-ליברליים קיצוניים מעצם היותם אמריקנים. מה שמייצר את המציאות הכלכלית הוא המוסדות הפוליטיים והמדיניות הציבורית, שמעוצבים שוב ושוב מתוך מאבק בין קבוצות חברתיות.

ואכן, את העלייה החדה באי-שוויון בעשורים האחרונים, שכרסמה ברבים מהישגי מדינת הרווחה של מחצית מאה העשרים, פיקטי מסביר בשינוי שחל במערכת הפוליטית והמפלגתית במדינות רבות: עלייתו של משטר ניאו-קנייני (neo-proletarian). בין שנות החמישים ושנות השמונים, הוא טוען, סוגיות הנוגעות לחלוקה של משאבים, עושר והכנסות עמדו במרכז הפוליטיקה במדינות המערב (וגם במדינות אחרות). באותן שנים הייתה התאמה חזקה בין המצב החברתי-כלכלי של המצביעים ובין המפלגות שהם תמכו בהן: בצרפת, באנגליה, בארצות הברית ובמדינות אחרות הצביע שיעור גבוה מקרב בעלי הרכוש, ההכנסה וההשכלה הגבוהה למפלגות השמרניות של הימין, ואילו מעמד הפועלים תמך תמיכה גורפת במפלגות השמאל – המפלגות הסוציאליסטיות בצרפת, מפלגת הלייבור בבריטניה והמפלגה הדמוקרטית בארצות הברית. ההתאמה המעמדית הזאת השתנתה מאוד מאז שנות השמונים. מפלגות השמאל התרחקו מהמעמדות העובדים והמציאו את עצמן מחדש כמפלגות של המעמדות המשכילים, שפיקטי מכנה אותם השמאל הברהמיני (The Brahmin Left) או השמאל האליטיסטי. למרבה האירוניה, תהליך זה היה תוצר של מדיניות החינוך המוצלחת במדינת הרווחה לאחר מלחמת העולם השנייה. ההשכלה הגבוהה נפתחה בפני כל שכבות האוכלוסייה, וסטודנטים רבים יכלו לטפס אל המעמד הבינוני; לאורך זמן, בין השאר כתוצאה ממדיניות זו, מפלגות השמאל נטשו למעשה את המצע השוויוני שאפיין אותן בעבר ואימצו קו מריטוקרטי שמצדיק חלוקה לא-שוויונית, כל עוד היא משקפת כביכול כישרון והישגים אישיים. גישה מריטוקרטית זו מאפיינת כיום את רוב המחקר שעוסק בסוגיית האי-שוויון. חוקרים כמו ראג' צ'טי (Chetty) מתייחסים לפערים החברתיים האדירים כאל מכה משמיים ומסתפקים בקידום של שוויון הזדמנויות למוכשרים שבקרב האוכלוסיות החלשות מבלי לנסות לצמצם את הפערים עצמם. בתגובה לתזוזה האידיאולוגית הזאת בקרב מפלגות השמאל, שיעור ההצבעה הכולל בקרב מעמד הפועלים החל לרדת. ההתאמה בין המצב החברתי-כלכלי ובין דפוסי ההצבעה נמוגה, ורבים מהמעמדות העובדים נדדו לעבר הימין. המערכת הפוליטית הפכה למאבק שבין אליטה עסקית ששולטת במפלגות השמרניות ובין אליטה משכילה שכיום שולטת במפלגות ה"שמאל". בין המפלגות יש אמנם חילוקי דעות לגבי ערכים וסדרי עדיפויות, אך אלה וגם אלה מסכימות להשאיר את שאלת האי-שוויון מחוץ לשדה הפוליטי.

בחלקו האחרון של הספר פיקטי עוסק בכישלון של מפלגות השמאל להציע אלטרנטיבה חלוקתית. עמדותיו מתרחקות מהקונצנזוס הליברלי שחיבק אותו אחרי פרסום ספרו הקודם (ואולי מכאן הביקורות הפושרות על הספר החדש עד כה). את חיצו הביקורת הוא מפנה לא כלפי המצביעים, שבשנים האחרונות הולכים שבי אחרי דמוגויה ימנית ורטוריקה קסנופובית וגזענית, אלא כלפי מפלגות השמאל שנכשלו בעדכון המצע שלהן בעידן הכלכלה הגלובלית. הפיכתן של מפלגות השמאל למפלגות המנצחים במשחק הגלובלי, כך הוא טוען, דחפה את המצביעים אל חיקן של מפלגות הימין. פיקטי תוקף בין השאר את האיחוד האירופי, שעוצב כך שיבטיח תנועה חופשית של הון, סחורות ועובדים אך בו בזמן מערער במתכוון את הבסיס התקציבי של מדינת הרווחה ויוצר למשל תחרות בין המדינות סביב הורדת מיסוי פרוגרסיבי ודה-רגולציה. פיקטי מצביע על כשלו של הבנק האירופי, שפעל נמרצות להציל את הבנקים הגדולים בזמן המשבר של 2008 אך לא עשה דבר כדי לסייע לאזרחים פשוטים שנאבקים על פרנסתם (המשבר הנוכחי עם התפרצות נגיף הקורונה חושף את חולשתו של האיחוד האירופי ביתר שאת, מאחר שקיימים מנגנונים אירופיים לייצוב המערכת הפיננסית אך לא לחלוקת העול התקציבי באופן שעשוי לסייע למדינות חלשות כמו איטליה וספרד). הוא יוצא נגד חוסר השקיפות במערכת הפיננסית העולמית, שמאפשר לאליטות להתחמק מתשלומי

מס ואפילו מעודד אותן לעשות כך. הוא חושף את הפערים במערכות החינוך, שהלכו והחריפו באמתלה של קידום שוויון הזדמנויות. הוא מתנגד בתוקף לסגידה למיליארדרים כמו סטיב ג'ובס, ג'ף בזוס ומארק צוקרברג, שהרוויחו את הונם העצום ביושר כביכול. לעומת זאת, ההתייחסות שלו להצבעת הברקזיט, למחאת האפודים הצהובים ולתמיכה בטרמפ מתונה הרבה יותר, ואפילו סלחנית. הוא כמובן מזועזע מכל סממן של לאומנות, גזענות ושנאת זרים, אך מסביר כי בשורש התנועות האלה עומדת תרעומת נכונה ואותנטית נגד מערכת שהקריבה אזרחים רבים על מזבח הגלובליזציה הניאו-ליברלית.

לעבר חלוקה מחדש של העושר

התגובה ההולמת למשבר הפוליטי והחברתי, לפי פיקטי, אינה נסיגה מהזירה הבינלאומית בחזרה לגבולות מדינת הלאום, אלא הגדרה מחדש של המוסדות הבינלאומיים כמוסדות דמוקרטיים – כך אפשר יהיה ליצור מחדש מדינות רווחה אוניברסליות, שוויוניות ועמידות יותר. בפרק האחרון הוא מציע רפורמות מרחיקות לכת שלטענתו עשויות להביא אותנו אל מעבר לקפיטליזם, לעידן של מה שהוא מכנה "סוציאליזם השתתפותי" ו"פדרליזם גלובלי", ולקדם מסגרת סוציאליסטית שאינה מקדשת את הקניין הפרטי אך גם אינה מוותרת על קבלת החלטות דמוקרטיות. בתחום המיסוי, נוסף על מיסוי הכנסה וירושות, פיקטי מציע מס שנתי על רכוש. העלאת המיסים על הכנסה ועל ירושות תממן את בנייתה מחדש של מדינת הרווחה, ואילו מס הרכוש השנתי יממן קרן שתעניק לכל אזרח צעיר בגיל 25 "ירושה" מהמדינה שבאמצעותה יוכל לבנות את חייו. מס כזה יפעל למעשה כמנגנון לחלוקה קבועה של ההון משום שהוא יגביל את היכולת לצבור הון לאורך זמן. פיקטי תומך גם בהבטחת הכנסה לכל אזרח בגובה של כ-60% מההכנסה הממוצעת, בהעלאת שכר המינימום, בחקיקה שתתמוך בעבודה מאורגנת ותעודד אותה, במינוי נציגות עובדים בהנהלת התאגידים ובמס פרוגרסיבי על פליטת פחמן, שיממן את המעבר לכלכלה ירוקה. כדי ליישם את העקרונות האלה בסביבה בינלאומית הוא מציע לשדרג את מסגרת הסכמי הסחר המקובלים היום ולהופכם ל"הסכמים לפיתוח הדדי": במקום שמדינות יתחרו ביניהן במרוץ אל התחתית הן יקדמו חזית משותפת ואחידה, למשל בכל הנוגע למיסוי, להגירה, לאיכות הסביבה ולמדיניות חינוך ורווחה. שיתוף פעולה כזה גם יאפשר מיסוי על תאגידים ברמה על-מדינתית ויקדם שקיפות מרבית שתמנע מקלטי מס ותכנוני מס. פיקטי מציע שיעורי מס גבוהים – עד 90% – על רכוש, הכנסה וירושות, ובכך התמקדה עד כה תשומת הלב שניתנה לספרו. אך הנקודה הזאת אינה חשובה כמו המסר הבסיסי שלו: מדיניות שוויונית יותר וצודקת יותר אינה אשליה המנוגדת לעולם הגלובלי, אלא אתגר פוליטי ואינטלקטואלי שחובה עלינו לאמצו. הכלל היחיד בהיסטוריה, פיקטי מזכיר, הוא שינוי. גם כללי המשחק והמוסכמות החברתיות הקשיחים ביותר, שאיש אינו מערער עליהם, עשויים להשתנות מהקצה אל הקצה, לעיתים בעיתוי ובכיוון לגמרי לא צפויים. לאור ההתפתחויות האחרונות נדמה, לפחות לרגע, שהוא אכן צודק.

ד"ר נועם מגור הוא מרצה להיסטוריה אמריקנית ולהיסטוריה של הקפיטליזם באוניברסיטת קוויין
מרי, לונדון.
